

ΕΙΔΙΚΟ ΕΝΘΕΤΟ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

‘Η φόνισσα

Anna Koutzou

Συγγραφική ομάδα εργασιών:

Καραϊσκού Αθανασία

Λαμπιδάκης Χρήστος

Λελάι Τάμι

Λουλάι Ματέο

Λύτρα Μαρία-Ζωή

Μανώλης Γιώργος-Ανδρέας

Μητρονάτσιου Αγγελική

Μπρέλλας Δημήτρης

Ντούβλη Άννα

Ξεπαπαδάκη Γεωργία

Παζαϊτης Θοδωρής

Παπακώστα Ευαγγελία

Παπαθανασίου Βασίλης

Ράκου Αθανασία

Τσαρούχας Κωνσταντίνος

Μορφοποίηση φυλλαδίου:

Μπρέλλας Δημήτρης

Επιμέλεια εξωφύλλου:

Μπρέλλας Δημήτρης

Ντούβλη Άννα

Υπεύθυνη καθηγήτρια: Κατερίνα

Παναγιωτοπούλου

Η ΦΟΝΙΣΣΑ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

«Λίγα έργα στην παγκόσμια
λογοτεχνία, από τη Μήδεια του
Ευριπίδη
και δώθε, φτάνουν στα πιο κρυφά
ερωτηματικά της ανθρώπινης
πράξης και ευθύνης και ιδίως
ελάχιστα απ' αυτά
περιγράφονται με
τόσες λεπτές αποχρώσεις και
τόσην απλότητα συνάμα (...)
Το πιο τρομακτικό
ανθρωπολογικά μυθιστόρημα που
γράφτηκε ποτέ»

*Λίγα λόγια για τον Αλ.
Παπαδιαμάντη και το έργο του*

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, γεννήθηκε στη Σκιάθο το 1851. Η Χριστιανική πίστη, η φυσιολατρική διάθεση και η γνήσια ελληνική ατμόσφαιρα ορίζουν το θεμελιώδες υπόβαθρο του αφηγηματικού του έργου, στο οποίο δεσπόζει η πραγματοσκοπική και ρεαλιστική θέαση των πραγμάτων, καθώς και η ψυχογραφική σκόπευση. Παράλληλα, δεσπόζουσα στο έργο του, είναι και η λειτουργία του λυρισμού μέσα κυρίως από τις σαγηνευτικές περιγραφές, όπου οι αφηγηματικές τεχνικές και ο γλωσσικός πλούτος αναδεικνύουν την εικαστική τους ποιότητα. Η Φόνισσα θεωρείται ως το καλύτερο έργο (νουβέλα) του Παπαδιαμάντη. Προσπαθεί να διεισδύσει στα αβυσσαλέα βάθη της ψυχής της κεντρικής ηρωίδας, Φραγκογιαννούς η οποία παραλογισμένη σκοτώνει μικρά κοριτσάκια. Το έργο πρωτοδημοσιεύτηκε το 1903 με τον υπότιτλο «Κοινωνικόν

μυθιστόρημα». Ορισμένοι έχουν διατυπώσει την άποψη ότι το θέμα του θίγει το πρόβλημα της τύχης και της μοίρας των θηλυκών μέσα στις μικρές αγροτικές και νησιωτικές κοινωνίες. Άλλοι υποστηρίζουν ότι το θέμα είναι ευρύτερο και αγγίζει το τρίπτυχο ζωή-θάνατος-Θεός δηλ. κατά πόσο ο άνθρωπος έχει δικαίωμα να υποκαταστήσει το Θεό και ν' αφαιρεί ζωές με κριτήριο μια υποκειμενική άποψη για το Καλό και το Κακό. Ειδικότερα η Φραγκογιαννού αναλογιζόμενη τη ζωή της καταλήγει στο συμπέρασμα πως ως γυναίκα ήταν μια ζωή σκλάβα των γονιών της, του άνδρα της, των παιδιών και των εγγονιών της: ένα βασανισμένο, κατώτερο δηλαδή πλάσμα. Έτσι με σαλεμένο το μυαλό από τις αναμνήσεις και τις ταλαιπωρίες της δικής της ζωής μετατρέπεται σε στυγερή δολοφόνο της ίδιας της εγγονής της. Στη συνέχεια διαπράττει κι άλλα εγκλήματα σκοτώνοντας άλλα τρία μικρά κοριτσάκια. Η Φραγκογιαννού φτάνει στο σημείο να πιστέψει μέσα από μια πορεία διαστρεβλωμένων συλλογισμών ότι αυτό που έκανε ήταν πράξη θάρρους, καθώς πίστευε ότι απάλλαξε τους γονείς τους και τα ίδια από τα βάσανα μιας μελλοντικής ζωής, γεμάτης ανέχεια και αξεπέραστες δυσκολίες, ιδιαίτερα ως προς το ζήτημα της προίκας των κοριτσιών. Η Φραγκογιαννού υπήρξε θύμα των παιδικών τραυματικών της εμπειριών και της φτώχειας που την τυραννούσε, θύμα του

περιβάλλοντος της που την είχε μάθει ότι ο προορισμός της γυναίκας είναι η σκλαβιά. Όλη αυτή η πίκρα για τη μοίρα της γυναίκας την έκανε να παραλογιστεί και να διαπράξει τα αποτρόπαια εγκλήματά της. Ο Παπαδιαμάντης με τη Φόνισσα καταδύεται στα βάθη της ανθρώπινης ψυχής. Δεν παραμένει στην επιφανειακή εξέταση των πράξεων που καθιστούν τη φόνισσα ένα πλάσμα που πάσχει από θρησκευτικό παραλήρημα και σκοτώνει τα κοριτσάκια πιστεύοντας ότι έχει εντολή από το Θεό να το κάνει. Ο Παπαδιαμάντης δίνει στο έργο του διαστάσεις κοινωνικές και ψυχολογικές. Η Φραγκογιαννού γίνεται ταυτόχρονα θύτης και θύμα. Θύτης γιατί δολοφονούσε και θύμα γιατί πίσω από τις στυγερές της πράξεις κρύβεται η τραυματισμένη ζωή της, συνισταμένη κι αυτή πολλών κοινωνικών και ψυχολογικών καταστάσεων. Παράλληλα ο Παπαδιαμάντης θέτει και τον προβληματισμό τι είναι Καλό και τι Κακό και ποιος αποφασίζει γι' αυτό. Η Φραγκογιαννού με το σαλεμένο της μυαλό γρήγορα ξεφεύγει απ' τις παροδικές τύψεις που τη βαραίνουν κι εξακολουθεί να εγκληματεί πιστεύοντας πως εκτελεί μια πράξη θεάρεστη. Διασαλεύει την ανθρώπινη τάξη των πραγμάτων και πιστεύει ότι έχει δικαίωμα να ορίσει τη μοίρα των ανθρώπων ως εκτελεστικό όργανο της θείας βούλησης. Εδώ βρίσκεται και το βαθύτερο νόημα του έργου, η αδυναμία δηλαδή του ανθρώπου να βρει την αλήθεια, να διασπάσει το κοσμικό μυστήριο που μας περιβάλλει και τα καταστροφικά αποτελέσματα που ακολουθούν κάθε προσπάθειά του να υποκαταστήσει το Θεό.

Πίσω λοιπόν από την τρέλα της Χαδούλας (και το όνομά της ίσως είναι σημαδιακό, μιας και όπως υποστηρίζουν ορισμένοι μελετητές, το χάνδι της μεταβάλλεται σε χάνδι θανάτου) που την οδηγεί στο έγκλημα, προβάλλει ένα υπαρξιακό πρόβλημα: η σχέση ανθρώπου-θείου, το τρίπτυχο ζωή-θάνατος-Θεός, η ευθύνη του ατόμου για τις πράξεις του, το πρόβλημα του Καλού και του Κακού. Πέρα από τα υπαρξιακής υφής προβλήματα σημαντικό ρόλο παίζει κι ο ατομικός παράγοντας, ο ιδιότυπος και ιδιόμορφος χαρακτήρας της Φραγκογιαννούς που από μικρή έκλεβε κι απατούσε. Βέβαια στη διάπλαση της ιδιοσυγκρασίας της συνέτεινε πολύ και το περιβάλλον της: η φτώχεια, η στέρηση, η άθλια κοινωνική αντίληψη για τη γυναίκα και η μοίρα της που μια ζωή είναι σκλάβια. Συνειδητοποιώντας λοιπόν όλα αυτά η Χαδούλα θέλει να κάνει την επανάστασή της η οποία καταλήγει στο έγκλημα. Η Φραγκογιαννού ήταν τελικά θύμα του περιβάλλοντός της. Ο συγγραφέας τη βλέπει με συμπάθεια και δεν θέλει να την καταδικάσει. Θέλησε να ξεφύγει απ' τη μοίρα της, μόνο που έχασε το δρόμο. Ο θάνατος, τη βρίσκει «εις το ήμισυ του δρόμου μεταξύ της θείας και ανθρώπινης δικαιοσύνης» (σελ.157, *Η φόνισσα*, Εκδόσεις Νεφέλη). Ο θάνατος της δεν έρχεται ούτε ως τιμωρία, ούτε ως εξιλέωση, ενώ δεν είπε το λόγο της ούτε η ανθρώπινη ούτε η θεία δικαιοσύνη, λες και κανένας δεν ήθελε να αγγίξει αυτή την επαναστατημένη ψυχή. Ο συγγραφέας δεν καταδικάζει. Απλά και ταπεινά παρακολουθεί. Παρακολουθεί με συμπόνια και κατανόηση υποδεικνύοντας την αθέατη ουσία των ανθρώπινων πραγμάτων.

Δομή του έργου.

1. Κεφ. Α' - Ζ' : Οι μνήμες - Τα πάθη - Το πρώτο φονικό

Η Φραγκογιαννού ξαγρυπνώντας κατά τις μακρές νύχτες του Ιανουαρίου πλάι στη λεχώνα κόρη της Δελχαρώ και την άρρωστη νεογέννητη εγγονή της, θυμάται όλο τον προηγούμενο βίο της, τον ανωφελή και μάταιο και βαρύ: τη μάγισσα μάνα, το γάμο της με τον άβουλο Γιάννη το Φράγκο, την αδικία που της έκαναν στην προίκα, τον αγώνα της να χτίσει ένα σπιτάκι και να στηρίξει την οικογένειά της, τα δυο ξενιτεμένα και χαμένα αγόρια της. Την αναπόλησή της διακόπτει η δεύτερη κόρη της, Αμέρσα που έρχεται μέσα στη νύχτα τρομοκρατημένη από ένα προφητικό, όπως αποδεικνύεται εκ των υστέρων, όνειρο ότι το βρέφος πέθανε και στο χέρι της Φραγκογιαννούς υπήρχε ένα μαύρο σημάδι. Περνά ακόμα η ιστορία του τρίτου γιου, του μαχαιροβγάλτη και φονιά Μούρτου, που τώρα βρίσκεται στη φυλακή. Η Φραγκογιαννού σκέφτεται τα θηλυκά που είναι για παντρεία, το ασήκωτο βάρος της προίκας, τη θλιβερή και βασανισμένη ζωή των γυναικών και παραλογίζεται. Συμπεραίνει ότι είναι καλύτερα να μη ζουν τα θηλυκά βρέφη και συνειδητά ή ασυνείδητα πνίγει τη νεογέννητη εγγονή της. Το μέρος αυτό τελειώνει με το θρήνο της Δελχαρώς που αντιλαμβάνεται, χωρίς να το ομολογεί, το φονικό της μάνας της.

Το πρώτο μέρος διεξάγεται νύχτα μέσα στον κλειστό χώρο του σπιτιού της Δελχαρώς. Μόνη έξοδος προς τον ανοιχτό χώρο κάποιες μνήμες (η καταδίωξη της μάνας, η ξενιτιά), ουσιαστικά κι

αυτές χωρίς λύτρωση. Πουθενά διαφυγή. ΟΛΑ ΟΔΗΓΟΥΝ ΣΤΟ ΦΟΝΙΚΟ.

2. Κεφ. Η' - Ι' : Πρώτες τύψεις - Βεβαιότητα - Συνειδητή επανάληψη του φονικού.

Μετά το έγκλημα τύψεις βασανίζουν τη Φραγκογιαννού και αμφιβολία για την ορθότητα της πράξης της. Στα μέσα Απριλίου, την εβδομάδα των Βαΐων, πηγαίνει σ' ένα μικρό ελαιώνα και παράλληλα επισκέπτεται το μισοερειπωμένο εκκλησάκι του Αϊ-Γιάννη του Κρυφού ζητώντας καθοδήγηση: «Αν έκαμα καλά ... να μου δώσεις σημείο σήμερα» (σελ.70, *Η φόνισσα*, Εκδόσεις Νεφέλη). Όταν κατά τη δύση του ήλιου βρίσκεται στο περιβόλι του Γιάννη του Περιβολά, βλέπει τα δύο κοριτσάκια του να παίζουν κοντά στη στέρνα αφύλακτα και εκλαμβάνοντας το γεγονός ως θεϊκό σημάδι παρότρυνσης, τα πνίγει σπρώχνοντάς τα μέσα στη στέρνα. Την εβδομάδα του Θωμά, ενώ πλένει ρούχα στην αυλή του Ροσμαή μαζί με τη μικρότερη κόρη της Κρινιώ, εύχεται το θάνατο της ενοχλητικής Ξενούλας, που σκύβει πάνω από το πηγάδι, κι όταν πέφτει - εδώ βλέπει το χέρι του Θεού - την αφήνει αβοήθητη. Η αμφιβολία για την πράξη της μετατρέπεται σε βεβαιότητα μετά από τα «σημάδια» του Αϊ-Γιάννη ή τη «βοήθεια» του Θεού (σελ. 86, *Η φόνισσα*, Εκδόσεις Νεφέλη). Με εκπληκτική επινοητικότητα και διαβολική ετοιμότητα διηγείται ψεύτικες ιστορίες και δικαιολογεί το ρόλο της σε κάθε περίπτωση.

Στο δεύτερο μέρος έχουμε έξοδο προς τον ανοιχτό χώρο και τη φύση (ελαιώνας, περιβόλι, αυλή). Επικρατεί το φως της ημέρας (το φονικό των κοριτσιών του Γιάννη του Περιβολά περί τη δύση του ήλιου). Υπάρχει διέξοδος, διαφυγή, φως και «σημάδια». Προς το λαθεμένο δρόμο. ΠΑΡΑΛΟΓΙΣΜΟΣ: ΦΟΝΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ!

Η πεζογραφική μας παράδοση

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Η φόνισσα

3. Κεφ. ΙΑ' - ΙΖ': Η φυγή - Οι εφιάλτες - Η καταδίωξη - Το τέλος

Ο ειρηνοδίκης αρχίζει να υποψιάζεται τη Φραγκογιαννού και στις αρχές Μαΐου, τη δεύτερη εβδομάδα του Πάσχα, στέλνει δύο χωροφύλακες να την συλλάβουν για ανάκριση. Η Φραγκογιαννού αποφασίζει να φύγει στα βουνά για να σωθεί. Την πρώτη νύχτα βρίσκει καταφύγιο στο σπίτι της Μαρουσώς, την οποία είχε παλαιότερα βοηθήσει να απαλλαγεί από ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη και διασυρμό. Κοιμάται για λίγο και βασανίζεται από εφιάλτες. Στο εξής, όποτε κλείνει τα μάτια της, τα πνιγμένα κορίτσια στοιχειώνουν τον ύπνο της και σπαράζεται από φρικιαστικούς εφιάλτες. Μετά τα μεσάνυχτα εγκαταλείπει το σαν φυλακή κατωγάκι της Μαρουσώς αναζητώντας την ελευθερία στα βουνά, σε βράχους και σπήλαια, στους μυστικούς τόπους της παιδικής της ηλικίας. Στις δύο μέρες που ακολουθούν κρύβεται σαν αγρίμι, ενώ καταδιώκεται συνεχώς από χωροφύλακες. Συναντάται με το βοσκό Γιάννη Λυρίγκο, του οποίου αργότερα πνίγει το βρέφος, το βοσκό Καμπαναχμάκη με τη βαριά άρρωστη γυναίκα και το μοναχό πατέρα Ιωάσαφ, αλλά κουφή στις έμμεσες υποδείξεις των δύο τελευταίων για μετάνοια και καταφυγή στο Θεό. Για τρεις μέρες βρίσκει καταφύγιο σε έναν τόπο άγριο, το Κακόρρεμα και τη Σκοτεινή Σπηλιά. Και πάλι σπαράζεται από εφιάλτες. Μάταια ελπίζει να σωθεί από περαστική βάρκα, αλλά βλέπει άλλη βάρκα μ' ένα χωροφύλακα και δύο άλλους. Τότε αποφασίζει να πάει στον Αϊ-Σώστη, έναν έρημο ναό πάνω σ' ένα βράχο, για να εξομολογηθεί

στον πάπα-Ακάκιο και από εκεί να διαφύγει αλλού. Την αυγή, ενώ είναι έτοιμη να ξεκινήσει, βλέπει ένα χωροφύλακα και ένα αγροφύλακα στο Κακόρρεμα. Μετά από δραματική καταδίωξη σε απότομους βράχους και επικίνδυνους γκρεμούς («Το Μονοπάτι στο Κλήμα» (σελ.153, *Η φόνισσα*, Εκδόσεις Νεφέλη), «Του Πουλιού τη Βρύση», (σελ.155, *Η φόνισσα*, Εκδόσεις Νεφέλη) φτάνει στη θάλασσα, στο σημείο που ενώνεται με μικρό νησί του Αϊ-Σώστη μ' ένα λαιμό άμμου. Ήδη έχει ξεκινήσει η πλημμυρίδα και η άμμος αρχίζει να καλύπτεται από νερό. Βλέποντας στον γκρεμό δύο άλλους διώκτες αντιλαμβάνεται ότι είναι περικυκλωμένη και αποφασιστικά μπαίνει στη θάλασσα, για να πνιγεί τελικά «εις το ήμισυ του δρόμου, μεταξύ της θείας και της ανθρώπινης δικαιοσύνης» (σελ.157, *Η φόνισσα*, Εκδόσεις Νεφέλη).

Στο τρίτο μέρος χρόνος είναι η νύχτα, η ώρα του κυνηγημένου, του φονιά και του αμαρτωλού, όπως και η αυγή που απατηλά υπόσχεται τη λύτρωση. Κυριαρχεί μια άγρια καταδίωξη (από ανθρώπους και τύψεις) μέσα σε μια φύση απάτητη (εχθρική ή λυτρωτική), τυπικά ανοιχτή, που όμως τελικά κλείνει πνιγερή και παγιδεύει τη Φραγκογιαννού, όπως είναι και η ίδια παγιδευμένη στον παραλογισμό και τα αλλεπάλληλα φονικά.

ΦΡΑΓΚΟΓΙΑΝΝΟΥ

(Χαδούλα ή Φράγκισσα)

ΓΟΝΕΙΣ

μάνα Δελχαρώ, γέρο Στάθης

ΠΑΙΔΙΑ

Στάθης

Δελχαρώ ή Τραχήλαινα

(σύζυγος Κωνσταντής)

Γιαλής

Μήτρος ή Μώρος ή Μούρος ή Μούτρος ή Μιχάλης

Αμέρσα

Δημητράκης

Κρινιώ

ΣΥΖΥΓΟΣ

Γιάννης ο Φράγκος

ΕΓΓΟΝΙΑ ΑΠΟ ΔΕΛΧΑΡΩ

1 κορίτσι

1 αγόρι

Χαδούλα, το νεογέννητο που έπνιξε.

ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΦΡΑΓΚΟΓΙΑΝΝΟΥΣ

Χαδούλα: η νεογέννητη εγγονή της, πνιγμός.

Μυρσούδα, Αρετούλα: τα δύο κορίτσια του Γιάννη του Περιβολά, πνιγμός στη στέρνα.

Ξενούλα: πτώση στο φρέαρ του Ροσμαή και ολιγωρία της Φραγκογιαννού για τη σωτηρία της.

Δαφνώ: κορίτσι Καμπαναχμάκη, απόπειρα πνιγμού.

Νεογέννητη κόρη Λυρίγκου: πνιγμός.

Ο ρόλος του Θεού στη Φόνισσα

Σταθερό σημείο αναφοράς, πρώτος αισθητικός στόχος της πεζογραφίας του Παπαδιαμάντη, κατά τη δήλωσή του, είναι ο ύμνος και η λατρεία του Θεού, η βίωση της χριστιανικής παράδοσης του Ελληνισμού. Αυτή η λατρεία, ο έρωτας του Θεού, αποτυπώνεται με χίλιους τρόπους μέσα στο έργο του. Ειδικότερα στη Φόνισσα έχουμε αναφορά σε ναούς και ξωκλήσια. Αναφέρεται ο ενοριακός ναός, το ξωκκλήσι του Αγίου Αντωνίου, που "ίστατο επάνω της κορυφής, ερημικόν, άποπτον, ως φανός την ημέραν λάμπων", (σελ. 66, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*), ο Άι-Γιάννης ο Κρυφός, "αρχαίον, έρημον μονύδριον", (σελ. 68, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*) το οποίο περιγράφει, κατά την προσφιλή του συνήθεια και ως αρχιτεκτονικό μνημείο, αλλά προβαίνει και στην απόδοση της βυζαντινής αγιογραφίας. Επίσης γίνεται αναφορά και στο μοναστήρι του Ευαγγελισμού, στο μικρό ναό της Ζωοδόχου Πηγής, καθώς και στο ερημητήριο του Αγίου Σώστη, όπου κατεπείγεται να φτάσει για να εξομολογηθεί τα

κρίματά της η ηρωίδα. Στο έργο είναι ακόμα παρόντες οι λειτουργοί του Υψίστου, "ο αυστηρός και ασκητικός εφημέριος", (σελ.70, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*), ο Παπανικόλας, ο μοναχός Ιωάσαφ, ο διορατικός Ακάκιος. Απόηχοι από τη βυζαντινή υμνογραφία, τον ευαγγελικό λόγο μαρτυρούν την παρουσία μιας βαθιάς θρησκευτικής συνείδησης. Το έργο όμως του μεγάλου Σκιαθίτη διαπνέει η δόνηση της ψυχής, η αίσθηση της αμαρτίας, η πάλη με το κακό, με τους πειρασμούς που εξωθούν τη δραματική εξέλιξη ως την τραγωδία. Το μαρτύριο της Χαδούλας ξεκινά από το σκοτεινό δωμάτιο ενός φτωχικού σπιτιού και φτάνει ως το άπειρο της Φύσης, αφού εκεί τελικά συγκρούεται με το Θεό και τη Δημιουργία. Τα εγκλήματα της Φόνισσας είναι ασφαλώς μια πράξη διαμαρτυρίας κατά της κοινωνίας, αλλά η Φραγκογιαννού, όπως έχει υποστηριχθεί: "Κατά κανένα τρόπο δεν αποτελεί την περίπτωση άθεου ατόμου. Αντίθετα είναι η περίπτωση μιας μεγάλης αμαρτωλής που, αν και επαναστατεί κατά του Θεού, ουδέποτε αρνείται την ύπαρξή του" (*Ιωακείμ- Κίμων Κολυβάς, περ. Διαβάζω, σελ.89*). Με θρησκευτικά κριτήρια ζητεί να δικαιωθεί, χρησιμοποιεί θεολογικά ερείσματα για να υποστηρίξει τις πράξεις της. Πιστεύει ότι σκοτώνοντας βοηθά το έργο των αγγέλων, έχει επίγνωση του εγκλήματος ως αμαρτίας, γι' αυτό και μετά τον πρώτο φόνο περπατά με σκυμμένο κεφάλι: "ως να είχε τέφραν επί της κόμης της ψαράς" (σελ. 68, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*) και φορούσε τη μαύρη μανδήλα της σαν σάκο μετανοίας. Πηγαίνει στην εκκλησία, όπου στέκεται με συστολή στο νάρθηκα, γιατί "εφοβείτο τον Αρχάγγελο", (σελ.70, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*), νηστεύει, σκέφτεται να εξομολογηθεί, αλλά συνεχώς αναβάλλει. Όταν φτάνει σ' ένα ξωκκλήσι που λειτουργείται συχνά, αισθάνεται ότι δεν είναι άξια να μπει και από έναν άγιο, τον Άι-Γιάννη τον Κρυφό, ζητά σημάδι, αν ενήργησε σωστά. Μια παλιά, μισοξεχασμένη προσευχή θυμάται κι επαναλαμβάνει, όταν θέλει να κάνει τη φωνή της συνείδησης να σιγήσει, να ναρκωθεί, να αποκοιμηθεί. Οι μόνες στιγμές που φαίνεται έτοιμη ν' ανοίξει σε κάποιον την ψυχή της είναι, όταν συναντά ένα γέροντα μοναχό, τον πάτερ Ιωάσαφ, αλλά οι φράσεις της γραφής, με τις οποίες εκείνος της μιλά, δεν γίνονται μέσο επικοινωνίας, γιατί η ίδια με τις πράξεις της έχει αποκοπεί από το σώμα της εκκλησίας. Την τελική σωτηρία της πάλι από την εκκλησία γυρεύει, από την εξομολόγηση που σκοπεύει να κάνει στο γέροντα ασκητή, στον

Άι-Σώστη. Εντούτοις κέντρο της θεολογίας της παραμένει η αμφιβολία. Με πικρή ειρωνεία μακαρίζει τους μοναχούς που είχαν βρει από νεαράς ηλικίας το δρόμο τους και δεν σκότιζαν πια το νου τους "εις την ζήτησιν της αληθείας" "όπου ποτέ δεν ευρίσκεται" (σελ.139, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*). Η ίδια νόμισε πώς βρήκε την αλήθεια γιατί "είχε ψηλώσει ο νους της". Επομένως όπως έχει υποστηριχθεί: "Για όσα έπαθε και για όσα ταλαιπωρήσανε την ψυχή της, ένα μεγάλο ποσοστό ευθύνης βάραινε την ίδια. Είχε πολύ εμπιστευτεί το μυαλό της. Η υπερηφάνεια την εμπόδιζε, άμα ήτανε ακόμα νέα να ξομολογιέται, να λέει όλη την αλήθεια στον πνευματικό. Και δεν την έλεγε γιατί δεν ήθελε να ταπεινωθεί. Και δεν ήθελε να ταπεινωθεί, επειδή δεν είχε ποτέ της μετανιώσει για όσα έκανε. Ούτε για τις κλεψιές της, ούτε για τις μαγειές της, ούτε για τα ψέμματά της, ούτε για την υποκρισία της, ούτε για τα φονικά της. Αν είχε πιστέψει, αν είχε αγαπήσει τον κόσμο και τα πλάσματα του Θεού, θα μπορούσε να βρει τη χαρά του Χριστού και στην πιο μεγάλη συμφορά και στην πιο αβάσταχτη μιζέρια" (Κωστής Μπαστιάς, ο Παπαδιαμάντης, Αθήναι, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε. 1962 σελ. 160) **Μετανιώνει η Φραγκογιαννού για τα εγκλήματά της;**

Σ' όλο το έργο παρακολουθούμε την αγωνία και την αμφιταλάντευση μιας παραγμένης διάνοιας, μιας ψυχής που τη μια στιγμή μετανιώνει και την επόμενη εγκληματεί και πάλι. Μετά το πρώτο έγκλημα έχει τύψεις, φοβερή κρίση συνείδησης και σκέπτεται να εξομολογηθεί. Λίγο αργότερα όμως η επαναστατημένη της λογική εκτροχιάζεται και προχωρεί στο

δεύτερο διπλό έγκλημα, πιστεύοντας μάλιστα ότι συναινεί σ' αυτό και ο Άγιος! Όταν η Ξενούλα πέφτει στο πηγάδι, πιστεύει ότι ο Θεός άκουσε την ευχή της. Καθώς τρέχει να σωθεί από τα όργανα του Νόμου επικαλείται τη βοήθεια της Παναγίας για να σωθεί, λέει όμως μέσα της "ας είμαι και αμαρτωλή". Αμέσως όμως μετά σκέφτεται "δεν το έκαμα για κακό" (σελ.93, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*). Οι ακουστικές ψευδαισθήσεις της, οι φοβεροί επιφύλακτες, τα όνειρά της βοούν για το πλέγμα ενοχής που την τυραννά, εντούτοις μέχρι την τελευταία στιγμή δεν διστάζει να εγκληματήσει και, καταδιωκόμενη, να πνίξει το μικρό κοριτσάκι του Λυρίγκου. Όταν τέλος αποφασίζει να πάει στο ερημητήριο του Αγίου Σώστη και να εξομολογηθεί στον ασκητή, η εντύπωση που αφήνει στον αναγνώστη είναι ότι δεν πρόκειται για αληθινή μετάνοια, δεν είναι τρόπος για να συνειδητοποιήσει τα ειδικά εγκλήματά της και να επανέλθει να λογοδοτήσει στην κοινωνία των ανθρώπων, από την οποία έχει αλλοτριωθεί λόγω των πράξεών της, αλλά είναι ο μόνος τρόπος να σώσει τη ζωή της με τη συνεργία, όπως ελπίζει, του ασκητή. Σκέφτεται ότι κάποτε ένας Άγιος έκρυψε και έσωσε το φονιά του ίδιου του αδελφού του κι έτσι κι ο Ακάκιος θα μπορούσε να τη σώσει και να τη φυγαδεύσει μ' ένα απ' τα πλοία που περνούσαν καθημερινά ανοιχτά του Άι-Σώστη. Ποιος όμως μπορεί πραγματικά να ξέρει τι έγινε μέσα στην ψυχή της τις τελευταίες της στιγμές;

Άλλωστε, λίγο πριν αρχίσει να διασχίζει "τον λαιμόν τον ενώνοντα τον βράχον του ερημητηρίου με την ξηράν" (σελ.157, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*) ο συγγραφέας ρητώς δηλώνει: "Τώρα πλέον επήγαινε αποφασιστικώς εις τον Άι-Σώστη, εις το Ερημητήριο. Καιρός ήτο, αν εγλύτωνα, να εξαγορευθεί τα κρίματά της εις τον γέροντα, τον ασκητήν», (σελ.155,156, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*). Ίσως τελικά συνέρχεται η Φραγκογιαννού, γιατί μπορεί να κρημνοβατεί στην άβυσσο της αμαρτίας, να δαιμονίζεται και να φθάνει σε αντιποίηση αρχής, αλλά ουδέποτε αρνείται την ύπαρξη του Θεού. Ο Παπαδιαμάντης εξάλλου ως χριστιανός συγγραφέας συμπονεεί την ηρωίδα του κι όλο της προσκομίζει άλλοθι κι ελαφρυντικά ως συνήγορός της σ' ένα συμπαντικό δικαστήριο. Τα στερνά της λόγια "Ω! να το προικιό μου!" (σελ.157, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*) είναι και το έσχατο άλλοθι που υπενθυμίζει την αδικία που διεπράχθη σε βάρος της από τους γονείς της. Στο τέλος πνίγεται η ηρωίδα, έτσι ο συγγραφέας καταδικάζει τα ανόσια έργα της αλλά εκείνη την παραδίδει στο άπειρο.

Ιδεολογική στήριξη των εγκλημάτων της.

Σε ολόκληρο το έργο, αλλά κυρίως στο μέρος πριν από τον πρώτο φόνο, είναι φανερό η προσπάθεια της ηρωίδας να στηρίξει ιδεολογικά τα εγκλήματά της. Με αριστοτεχνικό τρόπο ο Παπαδιαμάντης βήμα-βήμα, σταδιακά, μετατοπιζόμενος από το παρόν στο παρελθόν και από το παρελθόν στο παρόν, μέσα από τις αναπολήσεις μιας ολόκληρης ζωής, οικοδομεί την ιδεολογία της Φραγκογιαννού. Ας παρακολουθήσουμε το τελευταίο στάδιο του παραλογισμού που την οδηγεί στην ύβρη, στο «ψήλωμα του νου» (σελ.54, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*), όπως δίνεται στο Ε' κεφάλαιο, στο τέλος του οποίου διαπράττει το πρώτο και αποτρόπαιο έγκλημά της. Εδώ διαπιστώνουμε ότι στη συλλογιστική της διαδικασία παρεμβαίνει κάτι το αντιλογικό που παραποιεί παραδεδεγμένες απόψεις της ανθρώπινης κοινωνίας «και διαστρέφει βασικές θεολογικές έννοιες». Καταλήγει στο παράλογο συμπέρασμα ότι η λύπη είναι χαρά και ο θάνατος ζωή και ανάσταση. Θεωρεί δηλαδή τη θανάτωση των υπεράριθμων κοριτσιών των φτωχών οικογενειών ως λύτρωση των ιδίων και των γονέων τους από το βραχνά της προίκας και τη μοίρα της καταπιεσμένης γυναίκας. Λίγο πριν πνίξει την εγγονή της πιστεύει κάτι, όντως εξωφρενικό: «Δεν έπρεπε ημείς, ως καλοί χριστιανοί να βοηθώμεν το έργο των Αγγέλων» θανατώνοντας τα μικρά κορίτσια; «Είχεν εξαφθεί από τα κύματα των αναμνήσεων, ησθάνθη αίφνης ζάλην από το σάλον οιονεί και την ναυτίαν της ζωής της». Με τις σκέψεις αυτές «Της Φραγκογιαννού άρχισε πράγματι «να ψηλώνει ο νους της». Είχε «παρολογίσει» επί τέλους. Επόμενον ήτο, διότι είχεν εξαρθεί εις ανώτερα ζητήματα» (σελ. 51,52, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*). Ο νους της δηλαδή ασχολείται με ζητήματα κοσμικής τάξεως που υπερβαίνουν τα ανθρώπινα μέτρα και προσπαθεί να παραβιάσει το ανεξιχνίαστο της θείας βούλησης, φτάνοντας στην πνευματική έπαρση, το ασυγχώρητο αμάρτημα. Η Φραγκογιαννού διαπράττει ύβρη και στη συνέχεια η Άτη τυφλώνει το νου της και δεν μπορεί πια να δει την άβυσσο στην οποία οδηγείται. Επομένως το έγκλημα της Φραγκογιαννού είναι ιδεολογικό έγκλημα. Δεν κάνει το κακό για το κακό, αλλά κάνει το Κακό με απώτερο στόχο το Καλό. Όταν αρχίζει η αγωνιώδης φυγή της δεν διστάζει να επικαλεστεί τη βοήθεια της Παναγίας: «Έλα Παναγία μου, έλεγε μέσα της, ας είμαι κι αμαρτωλή» (σελ.93, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*). Και λίγο παρακάτω: «Ερευνώσα την

συνείδησίν της, εν πράγμα εύρισκεν ό,τι είχε κάμει και τότε και τώρα το είχε κάμει διά το καλόν» (σελ.103, *Η φόνισσα*, Εκδόσεις Νεφέλη), πιστεύοντας ότι το πρωτείο το έχει η ευτυχία και όχι η ζωή. Σκοτώνει τα μικρά κορίτσια για να απαλλάξει και αυτά από τη δυστυχισμένη ζωή που τα περιμένει αλλά και τους γονείς τους από τα βάσανα και τις δυσκολίες που θα τους δημιουργούσαν.

Ο Παπαδιαμάντης ταυτίζεται με τη Φόνισσα;

Ένα ακόμα ερώτημα που προκύπτει είναι αν ο συγγραφέας ταυτίζεται με τη Φόνισσα. Όπως έχει υποστηριχθεί, ο Παπαδιαμάντης φαίνεται να μην ταυτίζεται με τη Φόνισσα και να κρατά την ουδέτερη στάση του αφηγητή, αλλά, η εντύπωση που μένει στον αναγνώστη, είναι ότι: «Η μορφή της Φόνισσας διαγράφεται με συμπάθεια και με κάποια απολογητική διάθεση. Κανέναν άλλον ήρωά του δεν αγκάλιασε με τόση θερμή ο συγγραφέας, όσο τη δυστυχισμένη αυτή γυναίκα του λαού, που στη μορφή της θέλησε να προσωποποιήσει τη λαϊκή δυστυχία στην πιο δραματική της έκφραση, όταν δηλαδή φτασμένη πια στ' αποκορύφωμα, πέφτει στην παράκρουση και αυτοσυντρίβεται» (Γ. Βαλέτας, *Παπαδιαμάντης, Βίβλος, Αθήνα 1957*, σελ.609).

Η Φύση στο έργο του Παπαδιαμάντη.

Η φύση στη Φόνισσα, όπως και σε ολόκληρο το έργο του Παπαδιαμάντη, διαδραματίζει ρόλο πρωτεύοντα και ουσιαστικό. Όπως πολύ εύστοχα επισημαίνει και ο Ελύτης: «Τ' αμπέλια και τα κύματα, οι άνεμοι και τα

πλεούμενα που αυλακώνουν νύχτα-μέρα τις ιστορίες του δεν χρησιμεύουν σαν απλό φόντο στους ήρωές του. Είναι τα συγκεκριμένα ανάλογα των αισθημάτων του, μετέχουν στη διαδραμάτιση και, σε έσχατη ανάλυση, εμφανίζονται σαν φορείς ηθικών αξιών», (*Οδυσσέας Ελύτης, Η μαγεία του Παπαδιαμάντη, Ερμείας, Αθήνα 1991*, σελ.43). Η φύση στη Φόνισσα είναι πάντοτε παρούσα, ζωντανή, μετέχει, θα λέγαμε, στα πάθη της ηρωίδας. Οι ποιητικότερες περιγραφές των διαφόρων στιγμών της ημέρας ή της νύχτας, τοποθετημένες σε καίρια σημεία της δράσης, άλλοτε ευρισκόμενες σε συμφωνία κι άλλοτε σε πλήρη αντίθεση με την ψυχική κατάσταση της ηρωίδας, εντείνουν με τον έντονα εικαστικό χαρακτήρα τους, το δράμα της. Άλλοτε πάλι η φύση είναι απλώς η τροφός, η πηγή άντλησης των βιοτικών πόρων της Φραγκογιαννούς τόσο με τα χόρτα ως μέσο διατροφής όσο και ως μέσο κατασκευής φαρμάκων και βοτάνων. Στη φύση, στο βουνό, σ' απάτητους γκρεμούς, σε ρεματιές και κοιλάδες αναζητά τη σωτηρία και από τη φύση βρίσκει τελικά την τιμωρία.

Ο ρόλος των περιγραφών.

«Όμορφη είναι η Σκιάθος του Θεού. Μα η Σκιάθος του Παπαδιαμάντη μου φαίνεται ωραιότερη», έγραψε κάποτε ο Ανδρέας Καρκαβίτσας. Πραγματικά, «[Ο] κόσμος του δεν είναι μόνο αυτός που βλέπει, ο συγκεκριμένος, ο περιγεγραμμένος τον προεκτείνει και τον διαθλά για να εκφράσει τα δικά του οράματα και τις δικές του επιθυμίες. Είναι ως τη ρίζα του ποιητής. Μένει θαμπωμένος από τη μαγεία και την ομορφιά της φύσης. Θέλει να εισδύσει στις μυστηριακές δυνάμεις της, στη νύχτα και στη θάλασσα, στα δάση και στις ερημιές, ν' αποκρυπτογραφήσει τα μυστικά της. Κυρίως όμως το μόνο που κάνει στο τέλος είναι ν' αφήνεται στην ευτυχία της και στην ομορφιά της, την ημέρη και την άγρια, να στοχάζεται κοιτάζοντάς την. Οι περιγραφές του της φύσης είναι εξάισιες, όχι μόνο στη γενικότητά τους, μα και στις πιο μικρές λεπτομέρειες», (Όλγα Βότση, «Προσεγγίσεις στο έργο του Παπαδιαμάντη», *Μνημόσυνο...*, σελ.52).

Οι περιγραφές αποτελούν σταθερό σημείο της αφηγηματικής οργάνωσης του έργου συνολικά του Παπαδιαμάντη. Εκεί ακριβώς εκδιπλώνεται η

εικαστική και ειδικότερα, η ζωγραφική ποιότητα του λόγου, και αυτό επιβεβαιώνεται σε πολλές σελίδες της Φόνισσας.

Ενδεικτικά αναφέρουμε κάποιες περιγραφές, το εικαστικό βεληνεκές των οποίων θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα:

- Στην περιγραφή του κοιμητηρίου, όπου η Φραγκογιαννού συνόδευε τις κηδείες των μικρών παιδιών, ο αφηγητής βλέπει τέτοια ομορφιά, ώστε να θεωρεί το κοιμητήριο ως την πύλη του Παραδείσου που θα δεχόταν τις ψυχές των παιδιών: «Ωραία εξοχή, παντοτινή άνοιξις, θάλλουσα βλάστη, αγριολούλουδα, εμύριζε κήπος! Ιδού ο περίβολος των νεκρών! Ω! ο Παράδεισος, απ' αυτόν τον κόσμο ήδη, ήνοιγε τας πύλας δια να δεχθεί το μικρόν άκακον πλάσμα..» (σελ.49, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*).

- Στη μοναχική έξοδο της Φραγκογιαννούς μετά τον πρώτο φόνο, ενώ οι τύψεις αρχίζουν ήδη να την κυριεύουν, όταν φτάνει «στ'Αχειλά το ρέμα», όλα στην περιγραφή αυτή προσωποποιούνται, ζωντανεύουν, κινούνται, μιλούν, δημιουργώντας ισχυρά οπτικά ερεθίσματα για τους αναγνώστες. Έτσι, το ρέμα μουρμουρίζει, και «αενάως κινείται», φλοισβίζει, φιλά στους κορμούς των δέντρων, έρπει, «δάκνει» τους βράχους, τα μικρά καβουράκια να κρυφτούν, τα κοσσύφια κελαδούν αρμονικά (σελ. 68, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*).

- Ο φόνος της μικρής Ξενούλας, θα συντελεστεί δίπλα από μια «αναθάλλουσα τεραστία μορέα», (σελ.83, *Η φόνισσα, Εκδόσεις*

Νεφέλη). μέσα σ' έναν κήπο πλημμυρισμένο από λουλουδία, σε μια οργιαστική ανοιξιάτικη ανθοφορία. Μια πλήρης αντίθεση μεταξύ της ομορφιάς της φύσης και του θανάτου που θα ακολουθήσει. Εξίσου δραστική από εικαστική άποψη, περιγραφή συναντούμε στον τελευταίο φόνο. Η Φραγκογιαννού μόλις έχει πνίξει το βρέφος του Γιάννη Λυρίγκου και τρέχει να κρυφτεί. Ο αφηγητής διακόπτει απροσδόκητα τη ροή αυτής της τραγικής περιστασης, για να επιμείνει στην περιγραφή του γλυκού μαγιάτικου πρωινού, των αποχρώσεων του φωτός και της συναυλίας των αηδονιών (σελ.143, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*).

- Επίσης, όταν η Φραγκογιαννού κυνηγημένη από τους χωροφύλακες και τους εφιάλτες της φεύγει από το σπίτι της Μαρουσώς, η «ασέλινη, αστρόφεγγη» νύχτα του Μαΐου οπτικοποιεί τις επικρατούσες συνθήκες: «η εξοχή ευωδίαζεν, η αύρα εμυροβόλει. Ολίγα άγρυπνα πουλάκια έμελπον το όρθριον επάνω εις τα κλαδιά» (σελ.105, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*). Μια ευτυχία τριγύρω, μια κόλαση μέσα στη ψυχή της φόνισσας, που εκδιπλώνονται με εικαστική δύναμη. Παρόμοια αντίθεση συναντάμε και στο πρώτο της προσωρινό καταφύγιο, όπου φτάνει λίγο πριν την ανατολή του ήλιου, όπου πρόκειται για μια ειδυλλιακή σπηλιά, «άντρον αποτελούμενον εκ χλόης, εκ κορμών και κισσού. Άντρον νύμφης, Δρυάδος των παλαιών χρόνων η Ναϊάδος, ευρούσης ίσως καταφύγιον εκεί» (σελ.110, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*). **Η εικαστική ποιότητα της παραπάνω περιγραφής με την έντονη αντιπαράθεση ανάμεσα στην φόνισσα και των χαρούμενων νυμφών των δασών και των νερών, αποτελεί καίρια επιλογή του συγγραφέα, ώστε να στοιχειοθετηθεί η δεινή κατάσταση της ηρωίδας.** Εδώ, προβάλλει έντονα και ο παγανισμός του Παπαδιαμάντη, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Γ. Ιωάννου: «Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης μέσα στη σκιαθίτικη φύση είναι κάτι σαν ερωτευμένος σάτυρος που κυλιέται με βαθιά αγαλλίαση», (*Γιώργος Ιωάννου, «Ο της φύσεως έρωας» Μνημόσυνο..., σελ.55*).

- Σε κάποια άλλα σημεία της Φόνισσας συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο, δηλαδή τα συναισθήματα των προσώπων οπτικοποιούνται να επηρεάζουν τη φύση, όπως όταν περιγράφεται η καταδίωξη της μητέρας της Φραγκογιαννούς και η λόχη που

την "προστάτευε": «Ο θρούς των φύλλων και των κλάδων, ο ίδιος ο τρόμος της, όστις μετέδιδε τρομώδη κίνηση εις κλώνους και θάμνους, την επρόδωκεν», (σελ. 9, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*) ή όταν τα στοιχεία της φύσης επιστρατεύονται κατά την εικαστική τους ποιότητα, για να εντείνουν το δράμα, συντονισμένα με την εσωτερική ψυχική κατάσταση της ηρωίδας. Τις μακρές νύχτας της αγρυπνίας, όταν «αι αναμνήσεις έρχονται εν είδει φαντασμάτων» και αναταράζουν την τρικυμισμένη της ψυχή, «ενώ ο βορράς ηκούετο εκ διαλειμμάτων να συρίζει έξω, πλήττων τας κεράμους και κάμνων να ηχώσι τα παράθυρα» (σελ.21, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*).

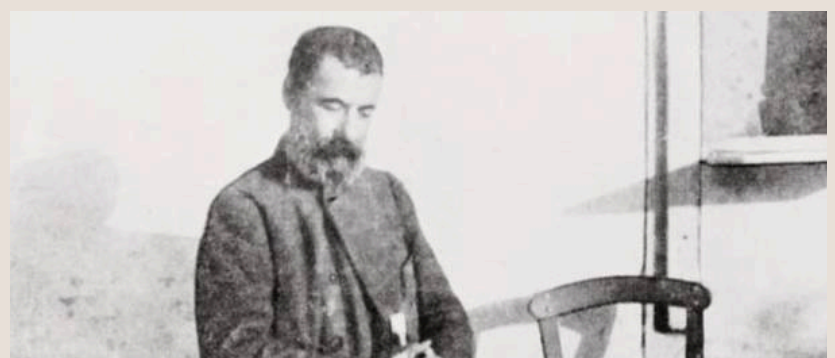
- Σε μια άλλη σκηνή παρατηρούμε τυραννικές σκέψεις και τύψεις να γίνονται ήχοι πραγματικοί και να συναρμόζονται με τους εξωτερικούς ήχους στη φύση, η οποία και οπτικοποιείται σε μια εξαιρετική διαπλοκή εσωτερικών και εξωτερικών εικόνων: «Βόμβοι εθορύβουν εις τα ώτα της (εσωτερικός ήχος). Το κύμα υπό τους πόδας της ερρόχθει, με παρατεταμένους ωρυγμούς λύσης (εξωτερικός ήχος). Βαθιά, μέσα εις τα στέρνα της ήκουε τα κλαυθυμρίσματα των ακάκων νηπίων (εσωτερικός ήχος). Υπόκωφοι συριγμοί του μακρινού ανέμου ήρχοντο εις τας ακoάς της (εξωτερικός ήχος). Ο νεκρώσιμος χορός των κορασίδων, με ηυξημένον τον φρικώδη ορμαθόν, εχοροπήδα τριγύρω της» (εσωτερικός ήχος).

- Η ζωγραφική υψηλής κλίμακας ένταση του λόγου της περιγραφής εντοπίζεται σε

εικονοποιήσεις της ανατολής και δύσης του ήλιου, της αυγής και του λυκαυγούς καθώς και της βαθιάς νύχτας: «Εκείνην την στιγμή ανέτελλεν ο ήλιος. Ο δίσκος του εφάνη ν'αναδύεται από τα κύματα ...», (σελ.111, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*) ενώ σημαντική από λειτουργική άποψη είναι η ευεργετική, καταπραϋντική αλλά και ελπιδοφόρα επίδραση που ασκεί η ομορφιά της νέας ημέρας στην ψυχή της Φραγκογιαννούς, στις τελευταίες ώρες πριν από το τέλος που πλησιάζει: «Η Φραγκογιαννού εξύπνησε την ώρα του λυκαυγούς με μικράν γαλήνην εις την ψυχήν, ενώ το κυανούν και πορφυρίζων του στερεώματος καταντικρύ της συνεχέτο με το μαυρογάλανον του πόντου, και αύρα, δρόσος, φλοίσβος, κελάρυσμα απετέλουν ηδεϊάν συζυγίαν αρμονίας εις τας αισθήσεις της.», (σελ.150, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*). Την ίδια ευεργετική ενέργεια αποδίδει και η νύχτα: «Καθώς ηπλώθη η νύχτα, εφεγγοβόλησεν από άστρα το αχανές στερέωμα, και ο αήρ ο ευώδης θα ήτον ικανός να βαλσαμώσει και αυτά της γυναικός τα «πάθια».», (σελ.118, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*)

Οι περιγραφές με την παραπάνω εικαστική δύναμη αποτελούν μοχλούς που προωθούν αποφασιστικά την πλοκή, ιδιαίτερα ως προς την ψυχογραφία της κεντρικής ηρωίδας: είναι παράγοντες που αναδεικνύουν την τραγικότητα της ύπαρξής της.

Τέλος θα πρέπει να επισημανθεί ότι σε ολόκληρο το έργο του Παπαδιαμάντη κυριαρχεί το στοιχείο της νοσταλγίας και όπως έχει υποστηριχθεί : «Η νοσταλγία είναι το βασικό και το μόνιμο στοιχείο στον Παπαδιαμάντη, είναι η δύναμη και η αδυναμία του. [...] Οι ιδέες, αδέσμευτες από ένα προκαθορισμένο σχέδιο ακολουθούν την πορεία του ρεμβασμού και η έλλειψη αυτή της δέσμευσης αποτελεί μιαν αρετή και μια γοητεία. Όπως στα σκίτσα πολλών ζωγράφων, η δύναμη του Παπαδιαμάντη υπάρχει σ' αυτό το ελεύθερο σκιστάρισμα».

Το τέλος της Φόνισσας και η ερμηνεία του.

Η Φραγκογιαννού χάνεται στα μισά του δρόμου, στα όρια Θεού και ανθρώπων, τα οποία επιχείρησε με τις πράξεις της να υπερβεί. Είναι χαρακτηριστικοί οι τρεις προσδιορισμοί του χώρου όπου πνίγεται η ηρωίδα: «εις το πέραμα του Αγίου Σώστη» (που δεν το περνά και δεν σώζεται), «εις τον λαιμόν τον ενώνοντα τον βράχον του ερημητηρίου με την ξηράν» (στη στενή λωρίδα, «επί ξυρού ακμής», όπου προσπαθεί να ισορροπήσει και γλίστρησε), «εις το ήμισυ του δρόμου», (σελ.157, *Η φόνισσα, Εκδόσεις Νεφέλη*) δίχως να μπορέσει να υπερβεί τα όρια της ανθρώπινης ύπαρξης.

Το θέμα της κρίσης της ηρωίδας αφήνεται ανοιχτό. Το ανοιχτό τέλος, σύνηθες στη μοντέρνα πεζογραφία, προσδίδει βάθος και εύρος στο μύθο, υπαινικσόμενο ποικίλες εκδοχές. Έτσι και για το τέλος της Φραγκογιαννούς έχουν δοθεί ποικίλες ερμηνείες:

- Σύμφωνα με τη Γαλάτεια Σαράντη: «[Ο] θάνατος δεν έρχεται ούτε σαν τιμωρία ούτε σαν εξιλέωση. Δεν είπε το λόγο της ούτε η ανθρώπινη ούτε η θεία δικαιοσύνη, λες και ούτε η μια ούτε η άλλη να θέλουν να αγγίξουν αυτή την επαναστατημένη ψυχή» (*Γαλάτεια Σαράντη, «Είχε ψηλώσει ο νους της», Φώτα Ολόφωτα, Αθήνα 1981, σελ. 349*).

- Ο μετέωρος θάνατος της Φραγκογιαννούς δείχνει ότι ο συγγραφέας δεν την καταδικάζει ούτε την παραδίδει στην ανθρώπινη δικαιοσύνη. «Δεν αναγνωρίζει στους ανθρώπους το δικαίωμα να την καταδικάσουν,

πιστός και εδώ στον ευαγγελικό λόγο «ο αναμάρτητος ημών, πρώτος επ' αυτήν βαλέτω, λίθον». Ο δικαστής και ο χωροφύλακας παριστάνουν τον αθώο, ενώ δεν είναι. Η ανθρώπινη δικαιοσύνη δικάζει ως εάν να μην υπήρχαν οι συνθήκες μέσα στις οποίες έζησε ο εγκληματίας. Το περιβάλλον της Φραγκογιαννούς, η κοινωνία μέσα στην οποία έζησε και ζει, δεν είναι άμοιρη ευθύνης για τα φονικά που εκείνη έκανε» (*Άρης Δρουκόπουλος, «Αλ. Παπαδιαμάντη: Η Φόνισσα», Νέα Παιδεία τευχ. 38, Αθήνα 1986, σελ.95*).

- «Μέσω του πνιγμού ο Παπαδιαμάντης θέλει να δηλώσει όχι την καταδίκη του προσώπου της φόνισσας, γιατί την κρίση του προσώπου της φόνισσας, της Χαδούλας, την εναποθέτει στο μοναδικό κριτή που είναι ο Θεός, αλλά την καταδίκη των έργων της φόνισσας», (*Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Α. Παπαδιαμάντη, Η Φόνισσα, Νεοελληνική Λογοτεχνία, Οι εισηγήσεις στα συνέδρια Ποίησης και Πεζογραφίας, Λευκωσία 1991, σελ.212*).

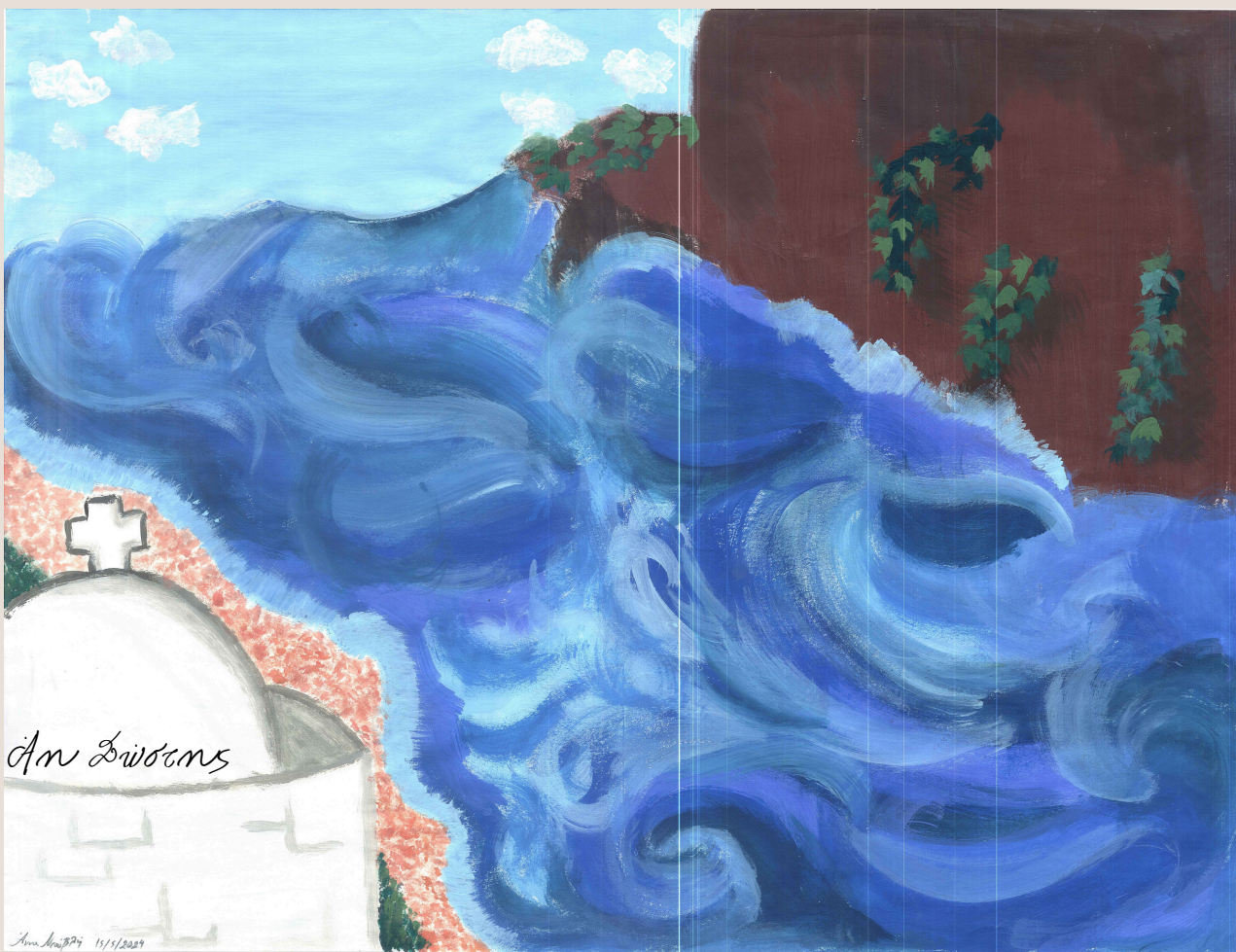
- Ο τρόπος που πεθαίνει η Φραγκογιαννούς δηλώνει πως ο Παπαδιαμάντης εκφράζει την προτίμησή του προς τη φυσική έναντι της ανθρώπινης τιμωρίας.

Στο τέλος της Φόνισσας έχουμε συμβολική λειτουργία της φύσης ως μέσου εξαγνισμού. Λειτουργεί ως γέφυρα μεταξύ θείας και ανθρώπινης δικαιοσύνης. Το υγρό στοιχείο, στοιχείο της μήτρας, απ' όπου γεννιέται ο άνθρωπος, γίνεται ο τάφος των μικρών κοριτσιών-θυμάτων και της Φραγκογιαννούς-θύτη. Η Χαδούλα που το όνομά της δηλώνει την τρυφερή, μητρική παρουσία του θηλυκού στοιχείου του κόσμου-αναιρώντας τη φύση της-πνίγοντας τη μητρότητά της, πνίγεται από το φυσικό στοιχείο που χρησιμοποίησε ως συνεργό στα εγκλήματά της. Η Φύση τη δέχεται ως παιδί της, η μητέρα θάλασσα την καλύπτει ως νέα βάπτισή της, γι' αυτό και για πρώτη και τελευταία φορά σ' αυτό το κεφάλαιο της αποδίδεται το βαπτιστικό της όνομα και όχι το πατριαρχικό και ψυχρό επώνυμο (γυναίκα του Γιάννη του Φράγκου) που τη συνόδευε στις άνομες πράξεις της.

Ο Φυσικός Νόμος αποκαθιστά τη διασαλευμένη ισορροπία, η φυσική τάξη, που απειλήθηκε από το αφύσικο και τερατώδες των πράξεων της Φραγκογιαννούς, επιβάλλεται. Οι άνθρωποι νόμοι, πεπερασμένοι και ατελείς, μένουν μακριά από τη φυσική απονομή δικαιοσύνης (υπεροχή

του φυσικού δικαίου έναντι του θετού), ενώ η θεία βούληση και οι νόμοι τους παραμένουν ανεπιχρίαστοι και απρόσιτοι για τον ανθρώπινο νου.

«Το τέλος της Χαδούλας υπήρξε ακριβώς αυτό: η επιστροφή στην πριν από τη γέννηση ανυπαρξία. (Ο πνιγμός της, αν διαβαστεί ανάποδα, είναι σαν μια κινηματογραφική απεικόνιση της εξόδου από τη μήτρα: μάτια, ώτα, μυκτήρες, στόμα, στέρνον, μέση, γόνα, πόδες). Όχι λοιπόν ένας θάνατος, αλλά μια εξαφάνιση. Γι' αυτό και η δικαιοσύνη, η τελευταία λέξη του έργου, δεν είναι ούτε θεία, ούτε ανθρώπινη, δεν είναι καν δικαιοσύνη, είναι νομοτέλεια της φύσης», (Ζ. Κοκόλης, "Όνειρα και άλλα στη Φόνισσα" Για τη Φόνισσα του Παπαδιαμάντη, δύο μελετήματα, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1993, σελ.58)

Άννα Κουτούζα - Η Φόνισσα

Επιμέλεια Συγγραφής: Κατερίνα Παναγιωτοπούλου

1η Εργασία: Η Ζωή και το Έργο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης είναι ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες λογοτέχνες γνωστός και ως «ο άγιος των ελληνικών γραμμάτων», «η κορυφή των κορυφών» κατά τον Κ. Π. Καβάφη. Έγραψε κυρίως διηγήματα, τα οποία κατέχουν περίοπτη θέση στη νεοελληνική λογοτεχνία. Γιος φτωχού ιερέα, γεννήθηκε στη Σκιάθο, όπου έμαθε τα πρώτα γράμματα· έπειτα φοίτησε, με διακοπές, σε Γυμνάσια της Χαλκίδας, του Πειραιά και της Αθήνας. Τελείωσε τη Μέση Εκπαίδευση το 1874, σε ηλικία 23 ετών. Την ίδια χρονιά γράφτηκε στη Φιλοσοφική Σχολή. Παράλληλα μελετούσε μόνος του ξένες γλώσσες. Οι οικονομικές δυσκολίες τον ανάγκασαν να διακόψει τις σπουδές του και να στραφεί στο βιοπορισμό· εργάστηκε κυρίως ως μεταφραστής (από τα αγγλικά και γαλλικά) σε εφημερίδες. Έζησε με στερήσεις και πέθανε στη Σκιάθο. Ήταν άνθρωπος βαθύτατα θρησκευόμενος, ταπεινός και μοναχικός. Άρχισε το συγγραφικό έργο του με ιστορικά μυθιστορήματα, περιπετειώδη και ρομαντικά (Η μετανάστις, Οι Έμποροι των Εθνών, Η γυφτοπούλα), αλλά αργότερα στράφηκε στο διήγημα (Φόνισσα.) όπου και διέπρεψε. Θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους νεοέλληνες πεζογράφους και ο κυριότερος εκπρόσωπος του ηθογραφικού διηγήματος. Το έργο του το διακρίνει βαθιά θρησκευτική πίστη, προσήλωση στην παράδοση, συγκατάβαση στις αδυναμίες των ανθρώπων και συμπάθεια στις δυστυχίες τους, αλλά και ευαισθησία απέναντι στη φύση και στη ζωή.

2η Εργασία: Η Προσωπικότητα της Φραγκογιαννού

Κεντρικό πρόσωπο είναι η Φραγκογιαννού, μια ηλικιωμένη χήρα, που έζησε βασανισμένη ζωή ως παιδί, ως σύζυγος, ως μήτηρ και ως γιαγιά, μαθημένη πάντα να υπηρετεί χωρίς αντιρρήσεις τους ανθρώπους του περιβάλλοντός της. Η πείρα τής δίδαξε ότι η ζωή για μια γυναίκα είναι γεμάτη βάσανα και πίστευε ότι η γέννηση ενός κοριτσιού δεν φέρνει τίποτα άλλο παρά δυστυχία, όχι μόνο στο ίδιο το παιδί, αλλά και στην οικογένειά του, ιδίως εάν είναι φτωχή. Τότε, περνούν από το μυαλό της όλες οι δύσκολες στιγμές της ζωής της. Η κούραση και η αϋπνία, την κάνουν να παραλογίζεται και σκοτώνει το μωρό. Αν και αρχικά νιώθει τύψεις, κατά βάθος δεν μετανιώνει για την πράξη της. Αντίθετα, αρχίζει να πιστεύει ότι ίσως είναι θέλημα Θεού να βοηθήσει τον κόσμο, σκοτώνοντας τα μικρά κορίτσια. Στη συνέχεια, η Φραγκογιαννού θα κάνει και άλλα εγκλήματα, πάντοτε πιστεύοντας ότι τα κάνει "για καλό". Είναι το σύμβολο της καταπιεσμένης γυναίκας των αρχών του προτεταίου αιώνα, που νιώθει αυτή την καταπίεση στην ψυχή της και αισθάνεται την ζωή της ένα βάρος σαν να ζει μια ζωή ξένη, στερημένη και περιθωριοποιημένη. Η Φραγκογιαννού αντιδρά σε αυτή την καταπίεση. Αντιδρά αθέλητα με μια συμπεριφορά ενός κατά συρροήν δολοφόνου μικρών κοριτσιών όπου με βάση τη συλλογιστική της, είναι καταδικασμένα να ζήσουν και να μεγαλώσουν ως βάρος της κοινωνίας, ως βάρος κοινωνικό, οικονομικό και ηθικό ενίοτε. Δρα με απόλυτη συνειδητοποίηση των πράξεών της και έχοντας σώας τας φρένας. Η Φραγκογιαννού αποτελεί το σύμβολο της καταπίεσης των γυναικών των αγροτικών, εργατικών και γενικότερα λαϊκών τάξεων, σκοτώνει μεν εν πλήρη συνειδήσει, αλλά νιώθει ότι βοηθά, νιώθει ότι απαλλάσσει τα θύματά της από έναν δύσκολο βίο. Γίνεται εκείνη η ταπεινή, αγράμματη γυναίκα ο κριτής και ο δικαστής για την

μοίρα ορισμένων πλασμάτων που τα καταδικάζει σε θάνατο φυσικό πριν η κοινωνία ολάνθε τα καταδικάσει σε θάνατο αργό και βασανιστικό μέσω της απαξίωσης, της φτώχειας και ό,τι άλλο φέρνει αυτή η κοινωνική ασθένεια. Οι δύσκολες προσωπικές εμπειρίες της Φραγκογιαννού, που έχει περάσει τη ζωή της να υπηρετεί τους άλλους, η αίσθηση ότι οι δικοί της την αδίκησαν δίνοντάς της μιαν ασήμαντη προίκα, η φτώχεια και η μίζερη διαβίωσή της, το γεγονός ότι ακόμη και τώρα που έχει φτάσει στα εξήντα της χρόνια συνεχίζει να υπηρετεί την οικογένειά της, έχουν συμβάλλει αρνητικά στη διαμόρφωση του χαρακτήρα της. Η φόνισσα παρουσιάζεται ως μια γυναίκα εξαιρετικά σκληρή, χωρίς ευαισθησίες και συναισθηματισμούς. Διακατέχεται από έντονο μισογυνισμό, καθώς σε όλα τα θηλυκά παιδιά βλέπει τη δική της επίπονη πορεία. Για τη Φραγκογιαννού δεν υπάρχει τίποτε το θετικό στη ζωή μιας γυναίκας, γι'αυτό και θεωρεί προτιμότερο να μη γεννιούνται καν κορίτσια. Εδώ γίνεται βέβαια σαφές πως η Φραγκογιαννού προβάλλει στα μικρά κορίτσια την απόλυτα αρνητική εικόνα που έχει η ίδια για τον εαυτό της. Η έντονη, αλλά ανομολόγητη επιθυμία της να μην είχε γεννηθεί η ίδια, αντικατοπτρίζεται στον τρόπο με τον οποίο βλέπει τα θηλυκά παιδιά. Γι'αυτό άλλωστε όταν εκφράζεται θετικά για τα αρσενικά παιδιά, εκφράζει έμμεσα τη σκέψη πως η ζωή της θα ήταν σαφώς καλύτερη αν δεν ήταν γυναίκα. Η φόνισσα είναι επιπλέον κυνική καθώς, χωρίς να λαμβάνει καθόλου υπόψη της τα συναισθήματα των γονιών θεωρεί πως ο θάνατος των κοριτσιών θα

αποτελέσει γι'αυτούς μια μεγάλη ανακούφιση. Πίσω βέβαια από τη σκληρότητα και την απανθρωπιά της φόνισσας κρύβεται ένας άνθρωπος εξαιρετικά πληγωμένος, που πέρασε μια ζωή γεμάτη βάσανα και πίκρες. Στοιχείο που δεν την αθώνει βέβαια αλλά μας βοηθά να κατανοήσουμε τη μεγάλη σημασία που έχουν τα βιώματα και οι εμπειρίες του ανθρώπου στην τελική διαμόρφωση της προσωπικότητάς του. Έτσι, η Φραγκογιαννού είναι μια παρεξηγημένη προσωπικότητα, ένα προϊόν της πατριαρχικής κοινωνίας που μεγάλωσε, ένα θύμα των εποχών. Ταυτόχρονα είναι και η ίδια θύτης και συνεχιστής της μάστιγας των γυναικών. Είναι μια γυναίκα που πρέπει να επιβιώσει, μια μάνα που πρέπει να αγαπήσει, μια σύζυγος που πρέπει να υπηρετεί και ένας άνθρωπος που ποτέ δεν πήρε αγάπη.

3η Εργασία: Μετανιώνει η Φραγκογιαννού για τα Εγκλήματα της;

Μια ηλικιωμένη χήρα, η Φραγκογιαννού, ξενυχτώντας δίπλα στην λεχώνα κόρη της και το άρρωστο μωρό της, θυμάται τη δύσκολη ζωή που έζησε σαν κορίτσι, γυναίκα. Καταλήγει στην άποψη ότι η ζωή της γυναίκας είναι γεμάτη πόνο κ' βάσανα και η γέννα ενός κοριτσιού προκαλεί μόνο δεινά στην οικογένειά του. Οι σκέψεις της αυτές την παρασύρουν να κάνει το φόνο της εγγονής της, πιστεύοντας έτσι ότι απαλλάσσει το παιδί της από το βάρος ενός ακόμα κοριτσιού. Ο θάνατος του μωρού θεωρείται φυσικός κ' αυτό την οδηγεί στην παρανοϊκή απόφαση ότι πρέπει ν' απαλλάξει τον κόσμο από τα μικρά κορίτσια. Άλλα δύο κορίτσια γίνονται θύματα της χωρίς να την υποψιαστεί κανείς, όμως ο θάνατος ενός τρίτου κοριτσιού κάνει τους χωροφύλακες να την υποψιαστούν. Στην αρχή νιώθει κάποιες τύψεις, βαθιά μέσα της όμως δεν μετανιώνει. Μέσα στο μυαλό της αυτό το λάθος είναι το πιο σωστό. Η Φραγκογιαννού παλεύει με την Πατριαρχία και μέσα από τα νεογέννητα κορίτσια «βλέπει» τη δική της δυστυχία. Τον δικό της πόνο και θέλει να τα λυτρώσει.

4η Εργασία: Ο Θεσμός της Προίκας

Ο θεσμός της προίκας υπήρχε από τα αρχαία χρόνια και αποτελούσε τη συμβολή της γυναίκας στον κοινό βίο. Οι συνήθεις λόγοι που επιβαλλόταν ήταν αρχικά οικονομικοί και στη συνέχεια κοινωνικοί. Πέρα από τα φυσικά προσόντα της νύφης, αιτία γάμου αποτελούσε και η προίκα. Η προίκα ήταν ένα συμβόλαιο γάμου, έγγραφο και ενυπόγραφο, το

οποίο επιβεβαιωνόταν από το προικοσύμφωνο. Ήταν μια ενέργεια στην οποία το συναίσθημα είχε ανύπαρκτο ρόλο στην διαδικασία λήψεως της απόφασης. Πριν ακόμα η φόνισσα διαπράξει τον πρώτο της φόνο, ο συγγραφέας εκθέτει έμμεσα στον αναγνώστη τα κίνητρα που οδηγούν τη γραία να σκοτώσει πέντε μικρά κοριτσάκια. Καταρχάς η προίκα ήταν ένα πλήγμα κυρίως για τους ανθρώπους του μεροκάματου οι οποίοι όπως πληροφορεί ο Παπαδιαμάντης: «όφειλαν να δώσουν και μετρητήν προίκα [...]». Άλλως, ας είχε τας κόρας του να τα καμαρώνει. Ας τα έβαζε στο ράφι. Ας τα έκλειε στο ντουλάπι. Ας τα έστελνε στο Μουσείον». Με χλευαστικό ύφος θίγει το παράλογο αίτημα της "μετρητής προίκας", την οποία πρέπει να παραθέσει η οικογένεια της κοπέλας ως επιπρόσθετη προίκα. Έτσι, οι γυναίκες, μετουσιώνονται σε ένα μέσο ανταλλαγής περιουσίας από την μια οικογένεια στην άλλη, χωρίς φυσικά να έχουν λόγο στην παντρεία τους. Εξάλλου η ίδια η Φραγκογιαννού αναφερόμενη στον γάμο της λέει πως οι γονείς της την "ενεκροβλόγησαν". Ακολουθώντας, με βάση την λογική της γραίας η ζωή μιας φτωχής κοπέλας αποτελεί ένα βάσανο τόσο γι'αυτήν όσον και για τους γονείς της οι οποίοι θα έπρεπε να τη μεγαλώσουν και να την προικίσουν.

5η Εργασία: Ο Ρόλος της Φύσης στο Έργο του Παπαδιαμάντη

Η ηρωίδα του κειμένου, όπως άλλωστε και οι περισσότεροι κάτοικοι του νησιού, βρίσκεται σε στενή επαφή με το φυσικό της περιβάλλον. Σε αντίθεση με τους κατοίκους των πόλεων, οι άνθρωποι της επαρχίας δεν έχουν αποξενωθεί από τη φύση και

βρίσκουν σε αυτή γαλήνη κι ευδαιμονία. Παράλληλα, από την καλλιέργεια της γης αντλούν αναγκαία τρόφιμα, ενώ σ' αυτή στρέφονται όταν χρειάζονται κάποιο γιατρικό, αξιοποιώντας τη θεραπευτική δράση των βοτάνων. Η Φραγκογιαννού μάλιστα εξασφαλίζει το εισόδημά της με το να πουλάει στους συγχωριανούς της βότανα: «Έδιδε βότανα, έκαμνε κηραλοιφάς, εξετέλει εντριβάς, εθεράπευε την βασκανίαν, παρεσκεύαζε φάρμακα διά τας πασχούσας, διά τας χλωρωτικές και αναιμικές κόρας, διά τας εγκύους και τας λεχούς, και τας εκ μητρικών αλγηδόνων πασχούσας [...] Τα έξοδά μου στο δρόμο θα τα οικονομήσω μαζεύοντας βότανα, χορτάρια, κι αγριολάχανα, κι όποια χριστιανή βρω κ'έχη το παιδί της άρρωστο, ή τον άνδρα της, θα της κάμω ψευτογιατρικά να βοηθήσω τον άνθρωπό της, να την υποχρεώσω [...] Συγχρόνως, ανεπόλησεν την στιγμήν εκείνη, ό,τι προ ημερών είχε ακούσει ότι η γυναίκα του Γιάννη του Περιβολά ήτον άρρωστη. Ηννόει αν αυτή ευρίσκετο τώρα εις την καλύβην την εντός του κήπου, παρά την είσοδον, ή αν ενοσηλεύετο εις την πόλιν. Αλλ'επειδή ο κηπουρός ο ίδιος θα ευρίσκετο εξ άπαντος εδώ, (συνεπέραναν, επειδή έβλεπεν μακρόθεν ανοικτήν την θύραν του περιβόλου) εσυλλογίσθη να του πουλήση δούλευσιν, με τα βότανα που είχε στο καλαθάκι της, υποσχόμενη αυτώ «μαντζούνια» προς ίασιν της γυναικός του». Οι ειδυλλιακές εικόνες που παρουσιάζονται όταν παρακολουθούμε τη δίωξη της Φόνισσας έχουν μια σημαντική λειτουργία, καθώς δημιουργούν μια έντονη αντίθεση ανάμεσα στην αρμονία της φύσης και την ταραχή που συμβαίνει στην ψυχή της ηρωίδας. Η αναφορά για παράδειγμα στα πουλιά που είναι ελεύθερα να πετούν όπου θέλουν, δίνει πιο παραστατικά το αίσθημα εγκλωβισμού της ηρωίδας, η οποία αντιλαμβάνεται πως δεν θα είναι εύκολο να διαφύγει από τους διώκτες της: «Αχ! καθώς πίνω απ'τη βρυσούλα σας, πουλάκια μου, είπε, δώστε μου και την χάρη σας, να πετάξω!... Κ'εγέλασε μοναχή της, απορούσα πού εύρε τον αστεϊσμόν αυτόν εις τοιαύτην ώραν. Αλλά τα πουλιά, όταν την είδαν, είχαν αγριεύσει, κ'επέταξαν έντρομα...» Σημαντική είναι επίσης η λειτουργία της φύσης στο τέλος της ιστορίας, καθώς μέσα στα νερά της θάλασσας, που φουσκώνουν από την πλημμυρίδα, θα πνιγεί η καταδικασμένη φόνισσα. Η ηρωίδα του κειμένου δε θα τιμωρηθεί ούτε από τους ανθρώπους ούτε από το Θεό, αλλά θα βρει το θάνατο στους κόλπους της ίδιας της

φύσης που τη γέννησε. Είναι σα να έχουμε εδώ μια αποφασιστική επέμβαση της φύσης για να σταματήσει τη δράση αυτής της γυναίκας που παρέκκλινε από τους φυσικούς νόμους κι έχασε απ' την ψυχή της την αγάπη και τη συμπόνια για τους συνανθρώπους της.

6η Εργασία: Το Θεολογικό Στοιχείο στη Φόνισσα

Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις του Παπαδιαμάντη είναι αδιαπραγμάτευτες. Γιος ιερέα, μεγαλωμένος με αυστηρές χριστιανικές αρχές και μυημένος βαθιά στις εκκλησιαστικές τελετουργίες έδωσε στη θρησκεία το βαθύτερο χαρακτήρα του αιώνιου συντρόφου, που ταυτίζεται με την ύπαρξη σε όλες τις χαρές και όλες τις λύπες. Η θρησκεία δεν είναι μόνο καταφύγιο και παρηγορητής, αλλά κινητήρια δύναμη της ανθρώπινης δράσης, αναπόσπαστα δεμένη με όλες τις πτυχές της καθημερινότητας. Είναι η παράδοση που δεν ορίζει απλώς την εθνικότητα ή την προάσπιση των ιδίων μεταφυσικών ανησυχιών ή την ηθική ή την αξιοπρέπεια ή τις αρχές που οφείλουν να ορίζουν τη ζωή ή την ενότητα των ανθρώπων ενός αποκομμένου γεωγραφικού τόπου, σαν τη Σκιάθο, αλλά που σηματοδοτεί την πιο αισθαντική ανάμνηση, τη διεισδυτικότερη ματιά μέσα στην άβυσσο των παιδικών χρόνων, με άλλα λόγια την εκκίνηση της ύπαρξης που αποτελεί την ουσιαστικότερη προοπτική της ζωής. Κι εδώ ακριβώς πηγάζει η εμμονή του Παπαδιαμάντη με τη Σκιάθο. Στην αιώνια αναζήτηση της παιδικότητας που είναι όμως διαποτισμένη από το βαθύ άρωμα της φυσικής ζωής και της θρησκευτικότητας. Δεν είναι τυχαίο ότι πέρασε κάποιους μήνες ως

δόκιμος μοναχός στο Άγιο Όρος. Η Φραγκογιαννού είναι μια γυναίκα με βαθιά πίστη στο Θεό, αφιερωμένη στη θρησκεία και στην οικογένεια. Είναι, λοιπόν, άξιο απορίας πώς γίνεται μια θρησκευόμενη γυναίκα να εκδηλώσει τέτοια εγκληματική συμπεριφορά. Η ιδέα που διακατέχει τη Φραγκογιαννού, καθώς «ψιλώνει» ο νους της, όπως και οι πράξεις της, τα αποτρόπαια εγκλήματα τα οποία διαπράττει, έρχονται σε αντίθεση με τις θρησκευτικές και ηθικές της αντιλήψεις. Πώς η Φραγκογιαννού γεφυρώνει μέσα της αυτό το χάσμα; Η Φραγκογιαννού είναι μια γυναίκα με βαθιά πίστη στο Θεό, αφιερωμένη στη θρησκεία και στην οικογένεια. Είναι, λοιπόν, άξιο απορίας πώς γίνεται μια θρησκευόμενη γυναίκα να εκδηλώσει τέτοια εγκληματική συμπεριφορά. Για να κατανοήσουμε αυτήν την αντίθεση, θα πρέπει να υπολογίσουμε τα βάσανα της γυναίκας και τις αρνητικές εμπειρίες που έχει βιώσει ως θηλυκό σε όλη τη διάρκεια της ζωής της. Όπως καταριέται τη δική της μοίρα, έτσι θεωρούσε κατάρρα την μοίρα κάθε θηλυκού. Μέσα στον παραλογισμό της και το ψυχοπαθολογικό της πρόβλημα λογαριάζει τα εγκλήματά της ως θείκες πράξεις καθοδηγούμενες από το χέρι του Θεού, με απώτερο σκοπό το καλό αλλά και την κάθαρση της κοινωνίας. Η Φραγκογιαννού λειτουργεί αυτοδικαίως, με τις πράξεις της νιώθει ότι αποδίδει δικαιοσύνη στην κοινωνία καθώς την απαλλάσσει από τα θηλυκά και τους προσφέρει αιώνια λύτρωση από τα μελλοντικά τους βάσανα. Από την άλλη, οι ενοχές της για τις απεχθείς πράξεις της θα την οδηγήσουν να αναζητήσει ένα θείκό σημάδι έτσι ώστε να επικυρώσει τα εγκλήματά της. Τέλος, η συμπωματική εμφάνιση των κοριτσιών του Γιάννη Περιβολά, θα της δώσει το έναυσμα να συνεχίσει τα εγκλήματά της.. μέχρι να επέλθει το τραγικό τέλος της.. Ως θεοφοβούμενη γυναίκα αντιμετωπίζει το πρόβλημα ότι οι πράξεις της είναι αντίθετες με τις θρησκευτικές και ηθικές αντιλήψεις. Όμως, με το φτωχό της το μυαλό που έχει φτάσει σε σημείο παραλογισμού προσπαθεί να γεφυρώσει το χάσμα μέσα της. Πηγαίνει σε ένα ερημοκλήσι, τον Αϊ-Γιάννη τον Κρυφό, όπου προσκυνούσαν «όσοι είχαν κρυφό πόνο ή κρυφήν αμαρτίαν». Εκεί λέει στον άγιο «Αν έκαμα καλά, Αϊ-Γιάννη μου, να μου δώσεις σημείο σήμερα... καρδούλα μου».

7η Εργασία: Η Θέση της Γυναίκας

Το ζήτημα της θέσης της γυναίκας στην ελληνική κοινωνία είναι ένα εξέχον θέμα στα γραπτά του

Παπαδιαμάντη, ο οποίος τους άνδρες.

υπερασπίζεται με πάθος τα κοινωνικά δικαιώματα των Ελληνίδων. Η Φόνισσα, εμβαθύνει στην καταπίεση των γυναικών σε μια ανδροκρατούμενη αγροτική κοινωνία. Η κεντρική ηρωίδα, η Φραγκογιαννού, ενσαρκώνει μια ακραία γυναίκα που υποκύπτει στις κακουχίες της ζωής και οδηγείται τελικά στην αποτρόπαια πράξη της δολοφονίας. Η ζοφερή της άποψη για τη ζωή, πηγάζει από τις δικές της εμπειρίες υποτέλειας και προδοσίας, προβάλλοντας τον αρνητισμό της σε αθώα νεαρά κορίτσια. Μέσα από την τραγική της ιστορία, ο συγγραφέας ρίχνει φως στις καταστροφικές συνέπειες των κοινωνικών προσδοκιών και της προσωπικής απελπισίας. Έτσι, από την παραπάνω ανάλυση, προκύπτει ότι η γυναίκα ήταν κοινωνικά περιθωριοποιημένη, οδηγώντας σε άνιση μεταχείριση σε σύγκριση με τους άνδρες. Οι γυναίκες αναγκάζονταν συχνά να κάνουν γάμο με κάποιον που επέλεξαν οι γονείς τους, με αποτέλεσμα, ο γάμος να αντιμετωπίζεται κατά κύριο λόγο ως συναλλαγή μεταξύ του πατέρα και του υποψήφιου γαμπρού, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ευημερία της γυναίκας. Καθοριστικός παράγοντας σε αυτούς τους γάμους ήταν το μέγεθος της προίκας, η οποία μπορούσε είτε να εξασφαλίσει ένα ακμαίο μέλλον στη γυναίκα, είτε να την καταδικάσει σε μια δύσκολη ζωή. Η κοινωνική προσδοκία για τις γυναίκες ήταν να υπηρετούν τις οικογένειές τους από την νεαρή ηλικία, έως τα βαθιά γεράματα, μεταβαίνοντας από τον πατρικό έλεγχο στον έλεγχο του συζύγου, αναδεικνύοντας την κατώτερη θέση τους και την εξάρτησή τους από

8η Εργασία: Οι Ανδρικοί Χαρακτήρες

Στα αποσπάσματα του κειμένου παρατηρείται η ύπαρξη κάποιων ανδρών (όπως ο Νταντής, ο σύζυγος δηλαδή της Δελχαρώς, κόρης της Φραγκογιαννού και πατέρας της εγγονής της, οι δύο χωροφύλακες που καταδιώκουν την φόνισσα καθώς και ο σύζυγος της Γιάννης Φράγκος, ο πατέρας και ο γιός της Χαδούλας ο Μούρος ή σκυλί Αγαρηνό όπως τον αποκαλεί εκείνη) όπου διαδραματίζουν σημαίνοντα ρόλο στην πλοκή του έργου.

1) Ο Νταντής εμφανίζεται να κοιμάται έχοντας πιεί κάτι παραπάνω καθώς είναι σαββατόβραδο για να ξεκουραστεί από τον εβδομαδιαίο μόχθο. Παρά το γεγονός πώς το παιδί του έχει αρρωστήσει βαριά εκείνος φαίνεται πώς συνεχίζει κανονικά την καθημερινή του ρουτίνα αδιαφορώντας για την κατάσταση του παιδιού του, θεωρώντας ως δεδομένη την υποχρέωση των γυναικών για την ανατροφή και την φροντίδα της υγείας των παιδιών. Ενώ θα μπορούσε κι εκείνος να ξαγρυπνήσει πλάι στο παιδί του, προτιμά να πιεί και να πέσει για ύπνο, πιστοποιώντας έτσι την αντίληψη εκείνης της εποχής ότι τα παιδιά αποτελούν αποκλειστική ευθύνη των γυναικών.

2) Εμφανέστατη είναι η δειλία των δύο χωροφυλάκων που καταδιώκουν την Φραγκογιαννού αφού δεν τόλμησαν να περάσουν το επικίνδυνο μονοπάτι στο Κλήμα. Σε αντίθεση με τη φόνισσα που χωρίς δεύτερη σκέψη, κρατά το καλάθι με τα δόντια της και διασχίζει με αποφασιστικότητα το πέρασμα, οι δύο άνδρες διστάζουν αρχικά και όταν ο ένας επιχειρεί οπισθοδρομεί αμέσως νιώθοντας ζαλάδα από τον φόβο του. Η αδυναμία των ανδρών βέβαια και η αποφασιστικότητα της φόνισσας οφείλονται στην διαφορετική κατάσταση των

προσώπων. Η Χαδούλα είναι απελπισμένη και γνωρίζει πως δεν έχει καμία άλλη επιλογή, αν θέλει να σωθεί, ενώ οι διώκτες της δεν έχουν στην πραγματικότητα κανένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον να τη συλλάβουν γι' αυτό και διστάζουν να θέσουν τη ζωή τους σε κίνδυνο.

3) Ο Γιάννης Φράγκος, ο σύζυγος της Χαδούλας φέρεται να ήταν ένας άνθρωπος όχι και τόσο ευφυής ίσως καλύτερα ένα άβουλο ον όπως διαφαίνεται και από την μαρτυρία της Φραγκογιαννού εφόσον πάντα εκείνη είχε πρωτεύοντα ρόλο στην οικογενειακή ζωή. Εκείνος δεν ήταν ικανός να διεκδικήσει ούτε τα δεδουλευμένα του και έτσι συχνά έπεφτε θύμα των εργοδοτών που τον εξαπατούσαν στην πληρωμή αναγκάζοντας την γυναίκα του να εισπράττει εκείνη τον μισθό του προκειμένου να μην αδικηθεί.

4) Ο μπαρμπα-Στάθης, πατέρας της ηρωίδας επέλεξε να παντρεύει την κόρη του με τον Φράγκο σκεπτόμενος το ιδίον συμφέρον διότι εκείνος δεν θα διεκδικούσε μεγάλη προίκα προκειμένου να παντρευτεί την Χαδούλα. Η στάση του αυτή χαρακτηρίζεται ελεεινή, όχι μόνο έσπευσε να διώξει την κόρη του παντρεύοντάς την με κάποιον που δεν ήθελε αλλά την αδίκησε κιόλας στην προίκα κρατώντας για τον εαυτό του το καλύτερο σπίτι και τα χωράφια δίνοντας στην Χαδούλα ένα ακατοίκητο χαμόσπιτο και ένα ξερό μπουστάνι.

5) Ο Μούρος, ή αλλιώς σκυλί Αγαρηνό σύμφωνα με την μητέρα του και όχι άδικα αποτελεί ένα εγκληματικό στοιχείο του έργου, κοινός εγκληματίας και κακοποιός δεν διστάζει να τραβήξει το

μαχαίρι και να χτυπήσει την ίδια του την αδερφή, την Αμέρσα.

9η Εργασία: Οι Επαγγελματικές Ασχολίες των Ανδρών

Η ποικιλία των ανδρικών επαγγελμάτων αναδεικνύεται σαφώς στο έργο του Παπαδιαμάντη, καθώς παρουσιάζει χαρακτήρες που ασχολούνται με διάφορες επαγγελματικές δραστηριότητες. Στο πλαίσιο αυτό, συναντάμε χωροφύλακες, εργάτες στα ναυπηγεία, όπως τον σύζυγο της Φραγκογιαννούς. Η επιλογή αυτών των επαγγελμάτων αντικατοπτρίζει την ποικιλία των επαγγελματικών μονοπατιών που θα μπορούσαν να ακολουθήσουν οι άνδρες της εποχής. Επίσης, αναδεικνύεται το φαινόμενο της εύρεσης εργασίας στο εξωτερικό, όπως επέλεξαν να κάνουν οι γιοι της Φραγκογιαννούς. Αυτή η επιλογή αναδεικνύει την ανάγκη για οικονομική βελτίωση και επιβίωση, αποτυπώνοντας την πραγματικότητα πολλών οικογενειών της εποχής. Σημαντικό είναι επίσης το θέμα της εργατικότητας που διακατέχει τους χαρακτήρες, όπως τον πατέρα της Χαδούλας. Αυτή η εργατική αξία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στις επαγγελματικές και προσωπικές τους επιλογές, δημιουργώντας έτσι μια καθαρή εικόνα της κοινωνικής πραγματικότητας εκείνης της εποχής.

10η Εργασία: Το Τέλος της Φραγκογιαννούς και η Ερμηνεία του

Στο βιβλίο Η Φόνισσα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη παρουσιάζεται αναλυτικά η σκηνή του θανάτου της πρωταγωνίστριας η οποία καταδικάζεται από την ίδια τη φύση. Η Φραγκογιαννού κυνηγημένη από τους χωροφύλακες προσπαθεί να τους ξεφύγει και να φθάσει στον Άη-Σώστη, ένα Ερημητήριο με σκοπό να εξομολογηθεί για τα εγκλήματα της. Πριν αρχίσει ξανά τον δρόμο της για εκεί, την ώρα που έκατσε για να ξαποστάσει, τα πουλιά μόλις την είδαν αγρίεψαν και

πέταξαν μακριά και εδώ φαίνεται η οργή που έχει η φύση προς την γριά γυναίκα. Μία θάλασσα από άμμο, ο λαιμός της άμμου χώριζε τον ναό από την στεριά που βρισκόταν η Φραγκογιαννού και ήταν αρκετά δύσκολο για να την διασχίσει. Παρόλα αυτά αναγκάστηκε να την διασχίσει γρήγορα καθώς οι χωροφύλακες πλησίαζαν όλο και περισσότερο. Η άμμος γλιστρούσε, το κύμα ανέβαινε, φούσκωνε και η Φραγκογιαννού δεν μπορούσε να ισορροπήσει. Αρχικά το κύμα έφθασε ως το γόνατο, έπειτα ως τη μέση και ύστερα ως το στερνό της. Το κύμα φούσκωνε επικίνδυνα, άγρια σαν να είχαν πάθος με αποτέλεσμα να πνίξουν την Φραγκογιαννού. Πριν πεθάνει αντίκρισε από μακριά τον αγρό όπου της είχαν δώσει σαν προίκα οι γονείς της και είπε: «Ω! Να το προικιό μου!». Αυτά ήταν τα τελευταία λόγια της φόνισσας. Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης επιλέγει τη φύση για να καταδικάσει την πρωταγωνίστρια καθώς μάλλον θα το θεωρούσε πιο δίκαιο από την ανθρώπινη δικαιοσύνη. Η φύση καταδίκασε την φόνισσα σκοτώνοντας την με τον ίδιο τρόπο που σκότωσε τα θύματα της δηλαδή με τον πνιγμό καθώς είχε διαπράξει πολλά εγκλήματα έναντι στη φύση παρεμβαίνοντας στην ισορροπία της με τις ζωές που αφαίρεσε. Όμως στα τελευταία της λόγια που αναφέρει την προίκα φαίνεται για το πόσο αδικημένη ένιωθε ακόμη μέχρι το τέλος της ζωής της. Το γεγονός ότι ένιωθε πως υπηρετούσε την οικογένεια της μια ζωή, η κακή οικογένεια στην οποία μεγάλωσε, η άδικη προίκα, η φτώχεια και πολλά άλλα βάσανα συνέβαλαν στον χαρακτήρα της Φραγκογιαννού και στα εγκλήματα

που διέπραξε. Ο συγγραφέας ίσως να έδειξε μία επιείκεια στην ηρωίδα αφού δεν παύει να είναι και εκείνη ένα βασανισμένο άτομο που έζησε μία όχι και τόσο καλή ζωή. Έτσι γι' αυτό επιλέγει καλύτερα την δικαιοσύνη της φύσης παρά των ανθρώπων εφόσον δεν άξιζε στην ίδια να καταδικαστεί από τους ανθρώπους που της φέρθηκαν τόσες φορές άσχημα. Συμπερασματικά η ίδια η φύση την εξαφάνισε με τον τρόπο που της άξιζε, γλιτώνοντας την από άλλα βάσανα. Αν και είχε έναν τραγικό θάνατο η παρέμβαση της φύσης ήταν αρκετά εντυπωσιακή κατορθώνοντας αυτό που έπρεπε να γίνει.

11η Εργασία: Ταυτίζεται ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης με τη Φόνισσα;

Ο βαθμός στον οποίο ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης ταυτίζεται με τη φόνισσα, αποτελεί ένα περίπλοκο και αμφιλεγόμενο ζήτημα που απασχολεί τους μελετητές του έργου του εδώ και δεκαετίες. Υπάρχουν στοιχεία που υποδηλώνουν μια βαθύτερη συναισθηματική σύνδεση του συγγραφέα με την ηρωίδα του. Η βαθιά κατανόηση της ψυχολογίας της Φραγκογιαννούς, η ενσυναίσθηση με τα βασανιστήρια της και η αποφυγή ηθικολογικής κρίσης απέναντί της, ίσως φανερώνουν μια ταύτιση σε συναισθηματικό επίπεδο. Επιπλέον, η αναφορά σε θέματα όπως η αδικία, η κοινωνική καταπίεση και η γυναικεία θλίψη, συναντώνται συχνά και σε άλλα έργα του Παπαδιαμάντη, υποδηλώνοντας έναν προβληματισμό που ίσως άπτεται και των δικών του βιωμάτων. Ωστόσο, η ηθική στάση του συγγραφέα απέναντι στην πράξη του φόνου παραμένει ασαφής. Ο Παπαδιαμάντης δεν δικαιολογεί τα εγκλήματα της Φραγκογιαννού, αλλά ταυτόχρονα αποφεύγει να την καταδικάσει αυστηρά. Αυτό ίσως οφείλεται στην πίστη σε μια μορφή θρησκευτικού ντετερμινισμού, σύμφωνα με την οποία η Φραγκογιαννού καθοδηγείται από μια μοιραία δύναμη που την ωθεί προς αυτές τις πράξεις. Εν κατακλείδι, η σχέση του Παπαδιαμάντη με τη Φραγκογιαννού είναι πολύπλοκη και αμφισημική. Στοιχεία ενσυναίσθησης, κατανόησης και κοινού προβληματισμού ίσως φανερώνουν μια μορφή ταύτισης, όμως η ηθική στάση του συγγραφέα απέναντι στην πράξη του φόνου διατηρεί μια σκόπιμη ασάφεια. Εναπόκειται στον κάθε αναγνώστη να ερμηνεύσει τα κείμενα και να διαμορφώσει τη δική του άποψη.

4ο Πειραματικό Λύκειο Τρικάλων
"Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης"
e-mail: mail@4lyk-trikal.tri.sch.gr